

Vannak-e „női” és „férfi” megakadásjelenségek a spontán beszédben?

Bevezetés

A mindennapi élet számtalan területén összehasonlították a férfiak és a nők teljesítményét. A férfiakat például jobbnak tartják a tájékozódásban; ugyanakkor a nők jóval több dologra tudnak egyszerre odafigyelni. Sok tudományhoz hasonlóan a pszicholingvisztikát is foglalkoztatja a nemek különbözősége a beszéd folyamatok működtetésében. Az általánosan elfogadott nézetet – a nők verbális készsége rendszerint jobb a férfiakénál – a kutatók kísérleti úton is megpróbálták igazolni. Kimutatták, hogy a beszédindulás ideje, illetve a kézdominancia megszilárdulása is későbbi időpontra tehető a fiúknál. Az anyanyelv-elsajátítás során a lányok nyelvi szintje általában magasabb a fiúkéénál az egyes életkorokban. A szélsőségeket a fiúk képviselik: sok esetben ők produkálják a nagyon gyenge, de a legkiemelkedőbb teljesítményt is. A beszéd- és nyelvi zavarok kétharmad részét náluk diagnosztizálják (Gósy 2005). A szociolingvisztikai vonatkozású vizsgálatok – amelyek megindulása az 1970-es évekre tehető – megállapították, hogy a nők választékosabban fejezik ki magukat a férfiaknál, beszédmodoruk udvariasabb. Beszédükben konzervatívabbak, ugyanakkor két-nyelvű környezetben gyorsan alkalmazkodnak, és sajátítják el a presztízsformákat (Huszár 2001). Társalgási helyzetben a férfiakkal ellentétben a nők inkább kérdeznek, mint kijelentenek; kevesebb vulgáris és kétértelmű kifejezést használnak. A társalgás témájául a nők általában saját életükre vonatkozó, társas kapcsolataikat is érintő témákat választanak, a férfiak inkább a társadalmi, politikai élet aktuális eseményeit vitatják meg (Kegyesné 2006). A nyelvi dominanciára törekvő férfi

beszédstílus jellemzője, hogy nem kooperatív – a nők attitűdje partnerorientált és kooperatív (Huszár 2006). Ennek megfelelően a férfiak gyakrabban vágnak bele egymás szavába, többször vitatják vagy hagyják figyelmen kívül az elhangzottakat, illetve szögeznek le tényeket és összegeznek véleményeket (Crystal 2003).

Egy másik ember verbális képességeiről alkotott véleményünket befolyásolja a hallott beszéd folyamatossága: milyen gyakran szakította meg a közlés gördülékenységét hezitálás, nyelvbotlás. A spontán beszéd megakadásjelenségei adódhatnak a beszélő bizonytalanságából, vagy lehetnek a beszédprodukciónak bármely szintjét érintő téves kivitelezések (Gósy 2002). A tervezés bizonytalanságának feloldására szolgál a néma és a kitöltött szünet (hezitálás), az ismétlés, a töltelékszavak használata, a nyújtás és az újraindítás. A hibák egy vagy több részfolyamatot érinthetnek a felsőbb nyelvi tervezéstől egészen az artikulációs kivitelezésig.

Felmerül a kérdés, hogy a számtalan megfigyelt különbség mellett a beszédtervezés stratégiájában (a diszharmoniai feloldásakor) van-e különbség a nemek között. Magyar nyelven eddig néhány kutatás foglalkozott a spontán beszédben megjelenő megakadások nemek szerinti összehasonlításával. Gocsál Ákos (2001) spontán beszédanyagon végzett elemzések segítségével megállapította, hogy a férfiak többet hezitálnak a nőkénél; utóbbiak szignifikánsan kevesebb (néma) szünetet tartanak. Huszár Ágnes (1998) eredményei azt mutatták (mesterségesen idézett elő beszédprodukciónak hibákat a résztvevőkénél), hogy a lányok verbálisan jobban teljesítettek; több „jó hibát” vétettek (anticipáció, a tervezés előrehaladtára utal), mint a fiúk. Gósy Mária spontán beszédanyagra épült vizsgálatában a nőkénél kevesebb volt a bizonytalansági megakadás, mint a férfiaknál; a téves kivitelezésekben azonban nem volt közöttük számottevő különbség (2003). Menyhárt Krisztina (2003) az összes megakadásjelenséget figyelembe véve megállapította, hogy a nők többet hibáztak a folyamatos beszéd során. Ez utóbbi adat ellentmond mind a fent említett magyar, mind az angol nyelven végzett kutatások eredményeinek (vö. Bortfeld et al. 2001). A magyarázat talán a korpuszok különbségében rejlik: az eltérő beszédmódok más-más tervezési stratégián keresztül valósulnak meg. A megakadásjelenségek vizsgálatának egyik alapkérdése, hogy a beszédben előforduló bizonytalanságok és hibák arányát és típusait milyen mértékben és hogyan befolyásolja a közlés fajtája.

A jelen kutatás ugyancsak spontán beszédben, de dialógushelyzetben vizsgálta a különféle megakadásjelenségek előfordulási arányát lányoknál és fiúknál. Hipotézisünk szerint a fiúk több bizonytalanságot és hibát produkálnak annak a szakirodalmi nézetnek megfelelően, hogy a lányok jobb verbális készségekkel rendelkeznek. A szakirodalomban leírtak szerint (Gósy 2005) a nyelvi feladatokban általában a fiúknál találhatók a legjobb és a leggyengébb, vagyis a szélsőséges teljesítmények – azt vártuk, hogy a legkevesebb megakadást produkáló személyek is férfiak lesznek.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

A spontán beszédanyag gyűjtése az ausztrál nyelvészek által kidolgozott térképmódszerrel történt (Carletta–Mellish 1996). Az adatközlők párban vettek részt a kísérletben, és a következő instrukciót kapták: képzeljék el, hogy úrhajósok a Holdon. Elindultak felfedezni a bolygót, de útközben eltévedtek; a visszatalálásban térképek segítik őket. Az úrhajó csak akkor szállhat fel, ha mindketten megérkeztek, ezért együtt kell haladniuk, de a berajzolt útvonalról nem térhetnek le. Mindent megbeszélhetnek, de nem nézhetik meg egymás térképeit. A résztvevők ugyanis nem tudták, hogy nem egyforma a két térkép, azok néhány tájékozási pontban eltérnek egymástól; és hogy csak egyikük térképén van útvonal. A „csapdákra” csak a kísérlet folyamán derült fény, úgyhogy az adatközlőknek bőven volt megbeszélnivalójuk. Ideális esetben nagyon gyorsan kialakultak a szerepek: az útvonallal rendelkező személy (vezető) elmagyarázta társának az útirányt (vezetett).

A korpusz 9 pár feladatmegoldása, tehát 18 (9 lány és 9 fiú) adatközlő beszédanyaga. A párokat nemek szerint állítottuk össze: 3 lány–lány, 3 fiú–fiú és 3 fiú–lány páros vett részt a kísérletben.

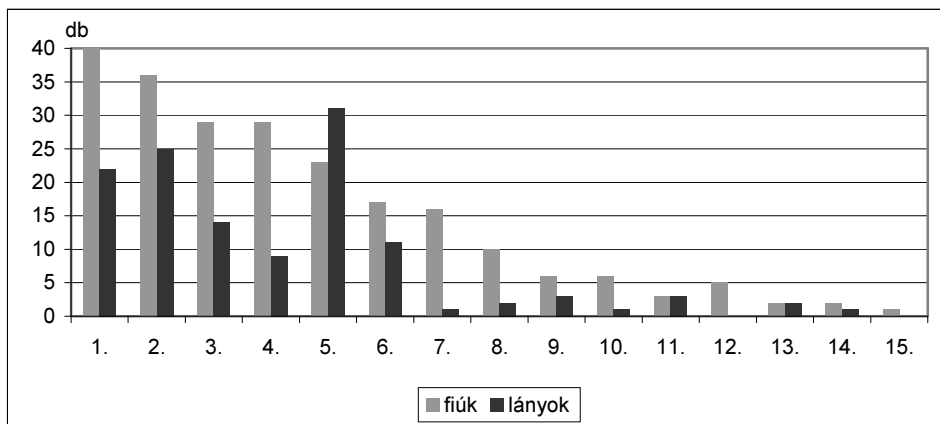
A kísérleti személyek mindannyian egyetemi vagy főiskolai hallgatók különböző területekről. Van köztük joghallgató, zenész, bölcsész, közgazdász és állatorvos stb. A hallgatók átlagéletkora 22 év. Hét pár tagjai jól ismerték egymást, két pár tagjai nem.

A kísérleteket az instrukciókkal és a feladatot követő közös megbeszéléssel együtt beépített mikrofonnal rendelkező magnetofonra vettük föl. A teljes anyag időtartama 68'2''; a legrövidebb felvételé 3'7''; a leghosszabbé 23'8'' (a bevezetővel és a megbeszéléssel együtt). A kísérletek időtartamátlag 7'52''. Osztályoztuk és összesítettük (egyénenként és nemenként egyaránt) a korpuszban található megakadásjelenségeket. A típusok meghatározásánál a Gósy Mária által kidolgozott és az első magyar „nyelvbottlász”-korpuszra is alkalmazott kategorizációt vettük alapul (2004). A statisztikai elemzéseket (Spearman-próba, one-way ANOVA, Pearson-féle korrelációanalízis) az SPSS programmal végeztük.

Eredmények

A 68 perces anyagban 350 darab, 15 különböző típusú megakadás fordult elő, percenként átlagosan 5 darab. A megakadásjelenségek 35,71%-át produkálták a lányok, a fiúk majdnem kétszer annyit (64,29%). Az a hipotézis tehát, hogy a fiúk több hibát fognak produkálni a kísérlet során, mint a lányok, igazolódott. Két típus is van, amely csak a fiúknál fordult elő: a perszeveráció és a kontamináció. A perszeveráció sorrendiségi hiba: egy már kiejtett elem megmarad, és újból megjelenik a közlésben egy másik hang helyett. Ezt nevezi Huszár Ágnes „rossz” hibának, hiszen a tervezést hátráltatja egy korábbi elem (1998). A kontamináció a nyelvi tervezés szintjét érinti: a megvalósított közlés két elem keveredéséből jön létre. A kontamináció azonban a fiúknál is csupán egyszer szerepelt a teljes anyagban.

A legtöbb beszélőnél 4 megakadástípus volt elkülöníthető. A beszélők 61%-a produkált 7 vagy annál kevesebb típusú megakadásjelenséget. Akinél 10 vagy annál több megakadástípust találunk, mindannyian fiúk. A sokféle jelenség tehát inkább a fiúk spontán beszédét jellemezte.

1. ábra. A megakadásjelenségek összesítése nemenként

(1. változtatás; 2. hezitálás; 3. ismétlés; 4. töltelékiszavak használata; 5. nyújtás; 6. szünettartás a szóban; 7. újraindítás; 8. grammatikai összehangolatlanság; 9. anticipáció; 10. TOT; 11. téves kezdés; 12. perszeveráció; 13. újraindítás morfológiai változtatással; 14. téves szótalálás; 15. kontamináció)

A megakadásjelenségek száma és a beszéddidő hossza erős korrelációt mutat (Spearman-próba: $r = 0,854$, $p < 0,01$): a beszélők annál többször hibáztak, minél hosszabb dialógusokban vettek részt. A hosszabb megnyilatkozások tehát magukban rejtik a több hiba lehetőségét. A kifejezés hossza és összetettsége ugyanis fontos tényezői annak, hogy a közlés folyamatosságát megszakítja-e valamilyen megakadásjelenség (McLaughlin–Cullinan 1989, Yaruss–Newman–Flora 1999).

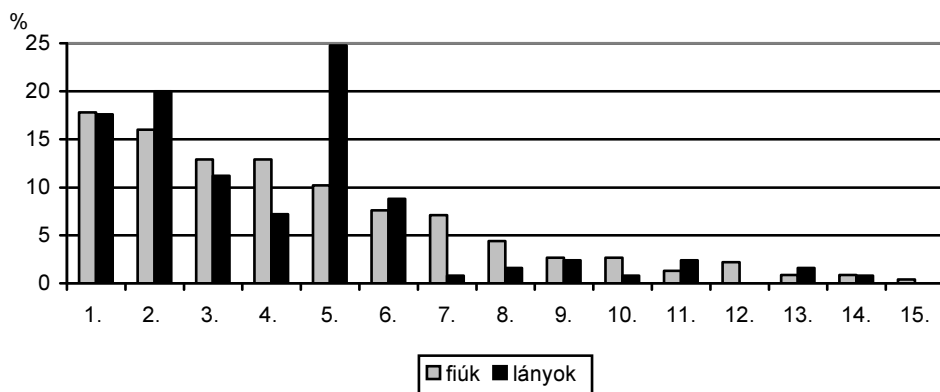
Elemeztük, hogy az egyes típusokból hány darab szerepel lányok és a fiúk beszédanyagában (1. ábra) – a grafikon a két nem megakadáskorpuszáinak összetételét mutatja.

A legtöbb típusból a fiúk produkáltak lényegesen többet, az egyetlen kivétel a nyújtás – a statisztikai elemzés csak az újraindítások és a grammatikai hibák esetén mutatott szignifikáns különbséget a két nem között. A lányok beszédanyagában a legnagyobb számban előforduló nyújtás mindegyikükénél szerepelt. A nyújtás „haladékot ad” a következő szó előhívásához és kiejtéséhez. Leggyakoribb a névelő nyújtása, de a jelenség érintheti a szóvégi hangot is (*egy ilyennn*). Az összesítés szerint a fiúkra leginkább a változtatás a jellemző. Ez a jelenség akkor következik be, amikor a beszélő elbizonytalanodik a közlés folytatásában – noha az addig elhangzottak nem tartalmaznak hibát –, majd valamilyen más formát választ a befejezéshez (*Akkor viszont nem tudunk akkor viszont garantáltan*). A változtatás besorolása felvet néhány problémát. Markó Alexandra kutatása szerint a percepció feladatban a változtatást sokkal ritkábban jegyezték le a gyűjtők (0,59%), mint ahogyan az valójában előfordul (9,82%). Ennek az lehet a magyarázata, hogy a jelenséget a beszéd természetes részének tekintik, hiszen a közlés éppen formálódik. Az eredmények tehát felvetik, hogy „ez a jelenség ugyancsak a produkció bizonytalanságából adódik, még ha a felszíni szerkezetét tekintve a hibás kivitelezések közé tartozónak tűnik is” (Markó 2006: 115). Volt olyan típus is, amely mindkét nem beszédében egyforma számban (3) jelent meg: a téves kezdés (*Me ott vagyok már a japánnál*) és az újraindítás morfológiai változtatással (*És nekem el kell mondanom, hogy jut ő hogy jutunk oda?*). A nyújtás mellett a hezitálás és a változtatás szintén jellemző mindkét nem beszédére, de ezekből a típusokból a fiúknál fordult elő lényegesen több példa. A kitöltött szünet darabszáma a fiúknál 40, a lányoknál ennek csak körülbelül a fele (22). A változtatás számában is nagy a különbség: a fiúk 36-ot, a lányok 25-öt produkáltak ebből a típusból. Az ismétlés a lányoknál már láthatóan kevesebb számú (14 darab), de jellemzőnek mondható, hiszen 89%-uknál előfordult. A fiúk jóval többet produkáltak ismétlésből is, éppen annyit, mint valamilyen töltelék-szót (29 darab). A töltelékiszavak használata a lányok beszédét sokkal kevésbé jellemzi (9 darab). Az adatközlők gyakran tartottak szünetet a szón belül is. Ez a jelenség akkor következik be, amikor a beszélő nem tudja felidézni, hogy milyen grammatikai formában kezdte a közlését, vagy nem találja a mentális lexikonban a szerkezetet lezáró megfelelő toldalékmorfémát. Ez utóbbi morfológiai, szintaktikai problémát jelez, ha a beszélők a toldalék előtt tartanak szünetet, de a jelkimaradás előfordul igekötő után vagy szerkezettháron is. A szó belsejében a lányok összesen 11-szer tartottak szünetet; de ez a megakadás már csak négyükénél fordult elő. A szünettartás a szóban szintén inkább a fiúkra jellemző, ők nagy számban produkálták ezt a hibatípust, és csak két beszélő anyagában nem volt megtalálható – ugyanez mondható el az újraindítással kapcsolatban.

Az újraindítás a lányok anyagában összesen csak egyszer szerepelt egy adatközlőnél, a fiúknál 16-szor (megtalálható a fiúk 78%-ánál). Az is feltűnő, hogy a lányoknál ez volt a legritkább megakadás a TOT („nyelvem hegyén van” jelenség) és a téves szótalálás mellett. A két csoport közötti különbség statisztikailag szignifikáns (one-way ANOVA: $F(1,17) = 7,031$ $p < 0,017$). A grammatikai összehangolatlanosság szintén a fiúkra jellemzőbb, a statisztikai elemzés szignifikáns különbséget mutat a két csoport között (one-way ANOVA: $F(1,17) = 4,571$ $p < 0,048$). Anyagukban 10 darab ilyen típus szerepelt, a lányoknál csupán 2; ráadásul megtalálható a fiúk 56%-ának beszédanyagában. A perszeveráció (*Elvezetlek biztonságban az úthá az úrhajóhoz*) csak a fiúknál fordult elő, és csak kis arányban (egyharmaduk beszédében szerepelt) – a lányoknál egyáltalán nem. A kontamináció egyszer fordult elő – a lányoknál egyszer sem.

A lányok egyénenként is kevesebb típusú megakadást produkáltak, mint a fiúk; anyagukban a legnagyobb számban szereplő megakadásjelenségek között vegyesen vannak hibák és bizonytalanságok. Hét (77,7%) lány beszédében több volt a hiba, mint a bizonytalanság, tehát a lányok beszédére inkább a téves kivitelezések jellemzők, nem a bizonytalanságból adódó megakadások – Gósy Mária is erre a következtetésre jutott 2003-as vizsgálatában. Széles körben elfogadott nézet, hogy a nők többet és „bátrabban” beszélnek, valamint általában jobb beszédkészségűek a férfiaknál. Ez a vélemény talán azért alakult ki, mert a felszínen az érzékelhető, hogy folyamatosabban, kevesebb hezitálással beszélnek. Ez arra utal, hogy nem töltenek túl sok időt a tervezési folyamatokkal (ezt kompenzálják a nyújtásokkal), ezért beszédükre inkább a hibás kivitelezés, mint a bizonytalanság jellemző.

Elemeztük, hogy milyen a típusok eloszlása a lányok, illetve a fiúk korpuszán belül (az első esetben a 125 darabot, a második esetben a 225 darabot véve 100%-nak – 2. ábra).

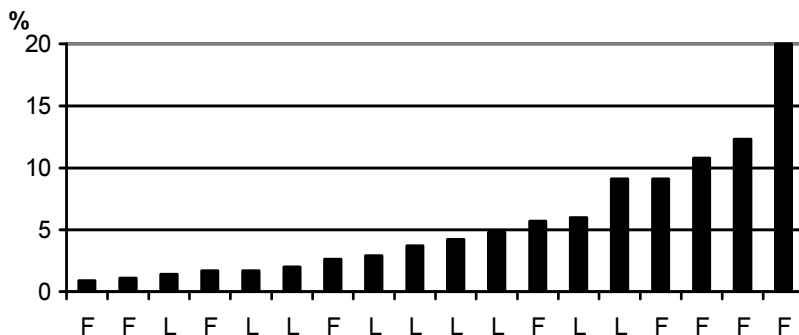
2. ábra. A megakadásjelenségek eloszlása a fiúk és a lányok korpuszában

(1. változtatás; 2. hezitálás; 3. ismétlés; 4. töltelékszavak használata; 5. nyújtás; 6. szünettartás a szóban; 7. újraindítás; 8. grammatikai összehangolatlan; 9. anticipáció; 10. TOT; 11. téves kezdés; 12. perszeveráció; 13. újraindítás morfológiai változtatással; 14. téves szóatlalás; 15. kontamináció)

A fiúk korpuszában a változtatás, a lányoknál a nyújtás a legnagyobb arányú típus. A bizonytalanságok közül a töltelékszavak alkotnak nagyobb részt a fiúk beszédében, a hezitálás pedig a lányok korpuszában jelenik meg nagyobb arányban. Hasonló eloszlást találunk a két nem beszédében a változtatás és az ismétlés típusait vizsgálva. Az újraindítás jóval nagyobb arányú a fiúk beszédében, a többi típus előfordulása mindkét korpuszban 5% alatti.

Elemeztük, hogy az egyes adatközlők megakadásai hány százalékát teszik ki a teljes korpusznak (3. ábra).

A kísérlet eredményei igazolták a tapasztalatot: a lányok általában kevesebb megakadást produkáltak a fiúknál; a szélsőséges eredmények a fiúkra voltak jellemzőek: a legkevesebb és a legtöbb hibázást is egy-egy fiúnál találtuk. A legtöbb megakadásjelenséget, hibát és bizonytalanságot ugyanaz a fiú követte el a dialógus során (ő szerepel a 23 perces felvételen), aki a legtöbb típusú megakadást (hibát és bizonytalanságot is) egy másik fiú beszédében találtuk. Ő nagyon keveset beszélt a kísérlet alatt, valószínűleg ez magyarázza az alacsony számokat, a mindössze 3 megakadást (0,9%) (a legtöbbet hibázó fiú 45 megakadásával szemben – a teljes korpusz 20%-a).

3. ábra. Az egyes adatközlők által produkált megakadási jelenségek aránya a teljes korpuszban
(F = fiú, L = lány)

A Pearson-féle korrelációanalízissel azt vizsgáltuk, hogy az egyes megakadási típusok között – nemtől függetlenül – fennáll-e valamilyen összefüggés; vagyis egy típus előfordulása valószínűsíti-e egy másik megjelenését. Másként fogalmazva: ha az adatközlő például ismétléseket produkál, akkor mennyire valószínű az, hogy az újraindítás is előfordul nála (nem a teljes szót, hanem csak kezdő hangjait vagy szótagjait ismétli). Az 1. táblázatban az egyes típusok között 99%-os szignifikanciaszinten fennálló, erős korrelációkat tüntettük fel.

1. táblázat. A megakadási típusok összefüggései (r-értékek)

r =	ism	új	tszó	nyújt	vált	gr	per	ant	TOT	sz. a szó.	tév. szó	kont
ism		0,810			0,689		0,660					0,734
új	0,810		0,782		0,767	0,612	0,821					0,813
tszó		0,782			0,755	0,684	0,703	0,633	0,820			
nyújt					0,676					0,760		
vált	0,689	0,767	0,755	0,676					0,653	0,612		
gr		0,612	0,684									
per	0,660	0,821	0,703					0,647		0,672	0,646	0,904
ant			0,633				0,647			0,706		
TOT			0,820		0,653							
sz. a szó.				0,760	0,612		0,672	0,706				0,641
tév. szó							0,646					
kont	0,734	0,813					0,904			0,641		

A bizonytalansági típusok közül az újraindítás, a töltelékszó és az ismétlés összefüggést mutat a változtatással – a tervezés bizonytalansága együtt jár azzal, hogy a beszélő esetleg nem elégedett a kiejtett formával, és módosít azon. Az említett három bizonytalanság korrelál a perszeverációval is. Ez a sorrendiségi hiba több hibatípussal is összefüggést mutat: anticipáció, szünet a szóban, téves szóatlalás és kontamináció – ha a beszélő tervezési és kivitelezési folyamatát perszeveráció szakítja félbe, akkor nagy a valószínűsége annak, hogy a beszélő nemcsak ilyen hibát, hanem több különböző típust is produkál a folyamatos beszédben. A szünet a szóban jelenség hasonló funkciót

tölt be a beszédben, mint a nyújtás (időt biztosít a tervezési folyamatokhoz, ezért valószínű, hogy a beszélők „felváltva” alkalmazzák őket), és gyakran együtt jár a változtatással, vagy különböző hibatípusokkal (anticipáció, kontamináció).

A típusok összefüggéseit külön-külön is vizsgáltuk a lányok, illetve a fiúk korpuszában. Csak a lányok adatait vizsgálva, három esetben találtunk erős korrelációt 99%-os szignifikanciaszinten. A bizonytalansági típusok közül a hezitálás az újraindítás morfológiai változtatással mutat összefüggést ($r = 893$), a nyújtás pedig a „nyelvem hegyén van” jelenséggel ($r = 0,844$). Ez utóbbi hiba előfordulása korrelál az anticipáció megjelenésével is ($r = 884$).

A fiúknál lényegesen több típus korrelációját sikerült statisztikailag igazolni 99%-os szignifikanciaszinten (2. táblázat); az összefüggések azonban más jelenségeket érintenek, mint a lányoknál.

2. táblázat. A megakadástípusok összefüggései a fiúknál (r -értékek)

$r =$	ism	újr	tszó	nyújt	vált	hez	per	ant	TOT	sz. a szó.	tév. szó	kont
ism		0,834		0,899						0,800		
újr	0,834			0,925	0,813		0,805					0,853
tszó									0,822			
nyújt	0,899	0,925			0,811		0,870			0,921		0,886
vált		0,813		0,811								
hez								0,818				
per		0,805		0,870				0,807		0,903	0,808	0,904
ant						0,818	0,807					
TOT			0,822									
sz. a szó.	0,800			0,921			0,903				0,906	0,848
tév. szó							0,808			0,906		
kont		0,853		0,886			0,904			0,848		

A bizonytalansági típusok közül a fiúknál az ismétlés a nyújtással és az újraindítással, ez utóbbi kettő pedig egymással is korrelál. Az egyik bizonytalanság előfordulása a beszédben tehát előjelzi a többi megjelenését is – nem valószínű, hogy a beszélők csupán egyfajta stratégiát alkalmaznak a bizonytalanság feloldására. Sokkal inkább váltogatva használják ezeket a jelenségeket, az adott diszharmonia típusától függően. A nyújtás és a hezitálás viszont inkább hibatípusokkal mutat összefüggést. Az előbbi a perszeverációval, a kontaminációval, a szón belüli szünettartással és a változtatással korrelál; az utóbbi pedig az anticipációval. Ha tehát a beszélő már a megkezdett közlés kiejtésekor bizonytalanodik el, akkor jó eséllyel követ el valamiféle sorrendiségi hibát, vagy kényszerül a változtatásra. A fiúknál összefüggést mutat a töltelékszavak használata a „nyelvem hegyén van” jelenséggel, amely sokszor éppen a TOT jelenséggel összefüggően jelzi a tervezési diszharmoniót (*Most azt hiszed, hogy japán beépített izé... asztronauta vagyok?*). A sorrendiségi hibák előfordulása is korrelál egymással; a perszeveráció pedig összefüggést mutat a szón belüli szünettartással, a kontaminációval és a téves szótalálással is.

A statisztikai elemzések a megakadástípusok közötti összefüggéseknél is igazolták a nemek közötti különbségeket. A lányoknál más típusok között fennálló és jóval kevesebb számú korreláció volt kimutatható, mint a fiúknál.

Következtetések

A jelen kutatás eredményei igazolták a kiinduló hipotézist: a lányok jóval kevesebb megakadást produkáltak a spontán dialógus során, mint a fiúk. A tény, hogy a nők beszédének folyamatoságát ritkábban szakítják meg a különböző nyelvbottlások, hozzájárulhat ahhoz a mindennapi benyomáshoz, hogy jobb verbális képességekkel rendelkeznek. A lányok csak nyújtásból produkáltak többet a fiúknál. A nők 78%-ának beszédében több a hiba, mint a bizonytalanság: a tervezésre kevesebb időt fordítanak, és közben kevésbé bizonytalanok. „Bátrabban” beszélnek, a tervezést sokszor a kivitelezéssel párhuzamosan hajtják végre (erre éppen a nyújtások szolgáltatnak elegendő időt).

A fiúk beszédében a nyújtás kivételével mindegyik megakadásjelenségből többet találtunk, mint a lányoknál – az összes megakadás 64,29%-át. A férfi adatközlők beszédanyagában a változtatás mellett a bizonytalanságból adódó megakadások szerepeltek a legnagyobb arányban – ez azt mutatja, hogy viszonylag sok időt és energiát fordítanak a tervezésre, mégis sokszor kényszerülnek változtatásra; vagy követnek el jóval több hibát a kivitelezés során. Gyakran bizonytalanok a megfelelő elem kiválasztásában (újra és újra korrigálni igyekeznek az elhangzottakat), a közlés folytatásában – ezt mutatják például a rájuk sokkal jellemzőbb töltelékszavak is.

A hibák száma természetesen függ a tényleges beszédanyag nagyságától: a legtöbb megakadás egy olyan pár anyagában fordult elő, akiktől 23 perces beszédanyagot sikerült rögzíteni a feladatmegoldás sajátos módja miatt. A két fiú az elvárásoknak megfelelően jóval többet hibázott azokhoz képest, akiknek a feladat végrehajtása csak néhány percet vett igénybe. A legkevesebb megakadást produkáló fiú 8 és fél perces kísérletben volt a vezetett személy, de ő maga nagyon keveset beszélt. A kevés megakadás tehát önmagában nem jelent jó verbális készséget. Ezt az is alátámasztja, hogy a legtöbbször megakadó fiú hosszú közléseket, választékos kifejezéseket használt, változatos érvekkel próbálta meggyőzni társát – a hosszabb beszédanyag több hiba lehetőségét rejteti magában.

Több olyan megakadásjelenség van, amely a fiúkra jellemző, a lányokra alig, vagy egyáltalán nem: az újraindítás, a grammatikai összehangolatlanság (e két típusnál statisztikailag igazolható a különbség a két nem között) és a perszeveráció. Ezeknél a típusoknál nemcsak a darabszám sokkal nagyobb, hanem az előfordulás is: az újraindítás a fiúk 78%-ánál szerepelt, a lányok közül csak egy adatközlőnél (11%); a grammatikai összehangolatlanságot a fiúk 56%-a, a lányok 22%-a produkálta. A perszeveráció a fiúkra sem kimondottan jellemző, csak 33%-uknál szerepelt, de nem fordult elő egyetlen lánynál sem.

A jelen kutatás eredményei az adatközlők kis száma miatt nem tesznek lehetővé általános érvényű megállapításokat. A tendenciák azonban már ebből a korpuszból is világosan kirajzolódnak. Egyértelműen megfogalmazható, hogy a megakadásjelenségek nemekre vonatkozó további vizsgálata fontos eredményekkel szolgálhat a beszédprodukciónak a folyamat pontosabb megismeréséhez.

SZAKIRODALOM

- Bortfeld, Heather–Leon, Silvia D.–Bloom, Jonathan E.–Schober, Michael F.–Brennan, Susan E. 2001. Disfluency Rates in Conversations: Effects of Age, Relationship, Topic, Role and Gender. *Language and Speech* 44 (2). 123–47.
- Carletta, Jean–Mellish, Christopher, S. 1996. Risk-taking and recovery in task-oriented dialogue. *Journal of Pragmatics* 26. 71–107.
- Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gocsál Ákos 2001. Gyorsabban beszélnek-e a nők, mint a férfiak? In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd kutatás 2001*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 61–72.

- Gósy Mária 2002. A megakadásjelenségek eredete a beszédprodukción tervezési folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 192–204.
- Gósy Mária 2003. A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 257–77.
- Gósy Mária 2004. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd kutatás 2004*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 6–18.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Huszár Ágnes 1998. Az elszólásvizsgálat egy lehetséges módja. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd kutatás 1998*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 21–34.
- Huszár Ágnes 2001. Női beszéd. In: Andor József–Szűcs Tibor–Terts István (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Lingua Franca Csoport, Pécs, 577–85.
- Huszár Ágnes 2006. Hogyan (nem) érdemes kutatni a női és a férfi kommunikáció közötti különbségeket? In: Kegyesné Szekeres Erika–Simigné Fenyő Sarolta (szerk.): *Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás*. Miskolc, 15–38.
- Kegyesné Szekeres Erika 2006. Társadalmi nem és nyelvhasználat: a magyar nyelvre vonatkozó kutatások rövid története. In: Kegyesné Szekeres Erika–Simigné Fenyő Sarolta (szerk.): *Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás*. Miskolc, 61–80.
- Markó Alexandra 2006. A megakadásjelenségek hatása a beszédészlelésre. *Alkalmazott Nyelvtudomány* VI/1–2. 103–17.
- McLaughin, Scott F.–Cullinan, Walter, L. 1989. Disfluencies, utterance length, and linguistic complexity in nonstuttering children. *Journal of Fluency Disorders* 14 (1): 17–36.
- Menyhárt Krisztina 2003. A spontán beszéd megakadásjelenségei az életkor függvényében. In: Hunyadi László (szerk.): *Kísérleti fonetika – laboratóriumi fonológia a gyakorlatban*. Debrecen, 125–38.
- Yaruss, J. Scott–Newman, Robyn M.–Flora, Tracy 1999. Language and disfluency in nonstuttering children’s conversational speech. *Journal of Fluency Disorders* 24 (3): 185–207.

Horváth Viktória

SUMMARY

Horváth, Viktória

Are there gender-based differences in disfluency phenomena?

Gender-related differences have long been a matter of interest for various disciplines, including linguistics, and specifically psycholinguistics, too. Verbal discrepancies observed in early infancy can also be attested in adults, with respect to language use, and to temporal and other characteristics of speech. The present paper seeks to find an answer to the question of whether differences between male and female speech, revealing hidden strategies of speech planning, can be detected in the disfluencies of spontaneous utterances.

Our hypothesis was that men and women apply diverse strategies, of course not consciously, in order to resolve disharmonies based on the paradox of speech planning and implementation, revealed at the surface by preferences towards dissimilar types of disfluencies. In order to support that hypothesis, we have recorded the spontaneous speech of 18 adult speakers with the help of task-oriented dialogues. The results have borne out our hypothesis: we have found differences both in the number of disfluencies (roughly twice as many were observed in the speech of male subjects than in that of female ones) and in their preferred types, a fact that was also corroborated by statistical analysis.